

**KLASTERLARNI HUQUQIY TARTIBGA SOLISHDA XORIJIY
MAMLAKATLAR TAJRIBASI****Saidova Zilola**

Master's student in International Business Law

University of World Economy and Diplomacy

E-mail: zsaidova008@gmail.com

Imamova Dilfuza Ismailovna,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,

Professor of the Department of Civil Law and

International Private Law disciplines

University of World Economy and Diplomacy

ORCID: 0009-0007-1191-6312

e-mail: imamova@uwed.uz

Annotatsiya

Ushbu maqola agroklasterni huquqiy tartibga solishning xorijiy tajribasi tahliliga bag'ishlangan. Mazkur tadqiqotda yirik agrar mamlakatlardagi agrosanoat klasterlari rivojlanishini huquqiy ta'minlashning turli modellari ko'rib chiqiladi. Agrar klasterlarni tashkil etish, faoliyat yuritish va rivojlantirishni tartibga soluvchi qonunchilikni qiyosiy tahlil qilishga alohida e'tibor qaratiladi. Shuningdek, davlatlar tomonidan klaster tashabbuslarini ilgari surish va qo'llab-quvvatlashning eng samarali mexanizmlarini aniqlash ham tadqiqotning muhim yo'nalishi hisoblanadi.

Kalitso'zlar: klasterlar, klaster siyosati, huquqiy tartibga solish, xorijiy modellar, klasterlar siyosati.

Kirish

Jahon qishloq xo'jaligi rivojlanishining zamonaviy tendensiyalari agrosanoat majmuasining turli qismlarini integratsiyalash zaruriyatiga tobora ko'proq e'tibor qaratmoqda. Agroklasterni qishloq xo'jaligining samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan ishlab chiqarishni tashkil etish shakli sifatida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Globallashuv va kuchayib borayotgan raqobat sharoitida agrar klasterlarning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi ko'p jihatdan aniq va samarali qonun va qoidalarning mavjudligiga bog'liq.

Ushbu sohadagi xorijiy tajribani tahlil qilish orqali agrar klasterlarni rivojlantirishni huquqiy ta'minlashning eng samarali modellari, ularning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, shuningdek, mamlakatimiz qonunchiligini takomillashtirish istiqbollari aniqlash mumkin. Tadqiqotning maqsadi xorijda agrar klasterlarni huquqiy tartibga solishni har tomonlama o'rganish, umumiy tendensiyalar va o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash hamda ushbu sohada yaratilayotgan me'yoriy-huquqiy bazani takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Xorijda klaster siyosatining o'ziga xos xususiyatlari

Xitoyda klasterlarni huquqiy tartibga solish modeli

Dunyoning yetakchi iqtisodiyotlaridan biri bo'lgan Xitoy turli sohalarni, jumladan, qishloq xo'jaligini rivojlantirishda klaster yondashuvini faol joriy etmoqda. Xitoyda klasterlarni huquqiy tartibga solish Xitoy iqtisodiy modelining o'ziga xosligi va amalga oshirilayotgan islohotlar ko'lami bilan bog'liq bir qator xususiyatlarga ega. Klasterlarni rivojlantirishning Xitoy modeli ko'p jihatdan davlat rejalashtirishiga asoslangan. Hukumat klasterlarni rivojlantirish uchun ustuvor tarmoqlar va hududlarni belgilaydi, tegishli siyosatni ishlab chiqadi va moliyaviy yordam ko'rsatadi. ¹

Shuni ta'kidlash kerakki, 1970-yillarda Xitoyda klasterlar shakllana boshladi, bu esa birinchi maxsus klasterlarning yaratilishi bilan bog'liq edi iqtisodiy zonalarni rivojlantirish va ochiq eshiklar siyosatini amalga oshirish (Open Door Policy) butun dunyoga mashhur "Xitoy iqtisodiy mo'jizasi" (Groff & Rau, 2019). Milliy komissiya tomonidan islohotlar va rivojlanish bo'yicha ishlab chiqilgan, Sanoat klasterlarini rivojlantirishga ko'maklashish strategiyasida (2007-yil), Xitoy hukumati klasterlarning mamlakat iqtisodiy taraqqiyotiga qo'shgan hissasini e'tirof etadi. Hujjatda klasterlar rivojlanishini rag'batlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar ro'yxati keltirilgan: rejalashtirish jarayonini mustahkamlash, resurslardan samarali foydalanish bo'yicha xabardorlikni oshirish, biznes rahbarlarining malakasini oshirish, innovatsiyalarni rag'batlantirish, barqaror o'sishga ko'maklashish, patentlash orqali mintaqaviy brendlarni yaratishni qo'llab-quvvatlash, xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlarga yordam berish va korxonalarni muvofiqlashtirgan holda joylashtirish (Jankowiak, 2017; Frattini & Prodi, 2013; HYIlman et al., 2013).

¹ Groff, S. P., & Rau, S. (2019). China's city clusters: Pioneering future mega-urban governance. *American Affairs*, III(2).

Rossiya Federatsiyasida klasterlarni huquqiy tartibga solish modeli

Iqtisodiyotni rivojlantirishga klaster yondashuvi ko'plab mamlakatlar, jumladan, Rossiya davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Biroq, klasterlarga katta qiziqish bo'lishiga qaramay, Rossiyada iqtisodiy tashkilotning ushbu shaklini huquqiy tartibga solish hali ham shakllanish bosqichida. ²

Demak, samarali foydalanish ko'rsatib o'tilgan hududlar va tuzilmalarning davlati Rossiya iqtisodiyotni rivojlantirish, shu jumladan klasterlar tashkil etish hisobiga (Mejidov, 2017). Ta'sis etish va funksiyalarini amalga oshirish bilan bog'liq munosabatlarni tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilib shuni xulosa qilish mumkinki, mamlakatimizda klasterlarni tashkil etishning yagona maqsad - subyektlar (hududlar yoki infratuzilma- turlari) bunday subyektlarning tadbirkorlik faoliyatini rag'batlantiruvchi huquqiy rejim sharoitlarida amalga oshiriladi. Binobarin, unifikatsiyalashgan tizimni yaratish bo'yicha kompleks ishlarni amalga oshirish jumladan klasterlar uchun huquqiy tartibga solish, shuningdek uni mazkur dalolatnomaga muvofiq holga keltirish maqsadida klasterlarning ayrim turlarini tashkil etish to'g'risida qaror qabul qilingan. "Rossiya Federatsiyasining klasterlari va klaster siyosati to'g'risida"gi Federal qonunni ishlab chiqish va qabul qilishni taklif etilgan. Quyidagi majburiy bo'limlardan iborat bo'lishi kerak. "Klasterlar to'g'risida umumiy qoidalar" deb nomlangan birinchi bo'limda klasterlarga ta'rif berish, klasterlarning mumkin bo'lgan turlarini ko'rsatish, klasterlarni tashkil etish va faoliyat ko'rsatish prinsiplari ro'yxatini shakllantirish. Ikkinchi bo'lim - "Rossiya Federatsiyasining klaster siyosatini rivojlantirishning tashkiliy-huquqiy asoslari". Federatsiyalar" deb nomlangan uchinchi bobi quyidagi majburiy bo'limlardan iborat : klaster siyosati tamoyillari, shuningdek vakolatli organlarning funksiyalarini o'z ichiga oladi. Uchinchi bo'lim - "Klasterlarni tashkil etish va tugatishning o'ziga xos xususiyatlari" - tartibni o'z ichiga olishi mumkin va klasterlarni tashkil etish tartib-taomillari, shuningdek klaster faoliyatini to'xtatish uchun asoslar. To'rtinchi bo'lim - "Rossiya Federatsiyasida klasterlar rivojlanishini rag'batlantirish"ga bag'ishlanadi klasterlarni tashkil etish va ularning faoliyat ko'rsatishini, shuningdek, ular ishtirokchilari faoliyatini rag'batlantirishning o'ziga xos xususiyatlari. Va nihoyat, taklif etilayotgan normativ-huquqiy hujjatning beshinchi bo'limi "Klasterlar samaradorligini baholash"

² Мохов, А. А., Балашов, А. Е., Шевченко, О. А., Яворский, А. Н. (2018). Инновационные кластеры: доктрина, законодательство, практика.

Rossiya Federatsiyasida klasterlar faoliyatini baholash tartibi va mezonlariga bag'ishlangan bo'lishi kerak.

Janubiy Koreyada klasterlarni huquqiy tartibga solish modeli

Janubiy Koreya o'z iqtisodiy muvaffaqiyatlari bilan butun dunyoga ma'lum. Bu muvaffaqiyatning bir siri - mamlakatda klasterlar tizimini yaxshi yo'lga qo'yilganidadir. Janubiy Koreyada klasterlarni rivojlantirishda davlatning faol ishtiroki, xususiy sektorning innovatsionligi va ta'lim tizimining yuqori darajasi muhim omillar hisoblanadi. Janubiy Koreyada klasterlarni rivojlantirishning tarixi va xususiyatlariga to'xtalsak, Chabol texnologik o'sish ya'ni Koreya urushidan keyingi davrda Janubiy Koreya tez sur'atlar bilan sanoatlashish yo'lini bosib o'tdi. Bu jarayonda klasterlar muhim rol o'ynadi. Davlatning strategik rejalashtirishda Janubiy Koreya hukumati iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va yuqori texnologiyali sektorlarni rivojlantirish maqsadida aniq strategik rejalarni ishlab chiqqan. Janubiy Koreyada klasterlar faoliyatini tartibga soluvchi maxsus qonunlar qabul qilingan bo'lib, ular klasterlarning yaratilishi, rivojlanishi va boshqarilishini tartibga soladi. Hukumat klasterlarni yaratish, moliyalashtirish va boshqarishda keng vakolatlarga ega. Klasterlarga soliq imtiyozlari berish orqali ularning faoliyatini rag'batlantiriladi. Innovatsiya loyihalarini moliyalashtirish va qo'llab-quvvatlash uchun turli xil mexanizmlar yaratilgan.

Yevropa Ittifoqi (YI)

Yevropa Ittifoqi klasterlarni rivojlantirishni rag'batlantirish uchun mo'ljallangan keng qamrovli huquqiy va siyosiy vositalar tizimini qo'llaydi. Maqsad tarkibiy o'zgarishlarni tezlashtirish, innovatsiyalarni rivojlantirish, KO'B o'sishini qo'llab-quvvatlash va barcha a'zo davlatlarda aqlli ixtisoslashuvni rag'batlantirishdir.

YIning asosiy huquqiy va siyosiy vositalari:

Yevropa tarkibiy va investitsiya fondlari :Bu muhim moliyaviy vosita bo'lib, uning doirasida taxminan 121 milliard yevro tadqiqot va innovatsiyalarga investitsiyalar uchun maxsus ajratilgan. Bu mablag'lar aqlli ixtisoslashuv strategiyalari orqali strategik ravishda yo'naltiriladi va sanoatni modernizatsiya qilish jarayonlarini rag'batlantirish hamda YI iqtisodiyotining asosini tashkil etuvchi KO'Blarni qo'llab-quvvatlash uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega.

YIning davlat yordami qoidalari (Davlat yordamidan umumiy ozod qilish to'g'risidagi nizom - GBER): 2014 yil yozida kiritilgan tuzatishdan so'ng (Komissiya

nizomi (YI) № 651/2014) innovatsion klasterlarga davlat yordami GBER doirasiga kiradi. Ushbu huquqiy baza a'zo davlatlarga klasterlarni qo'llab-quvvatlash uchun moliyalashtirish qoidalarini ishlab chiqishda aniq ko'rsatmalar beradi, xususan, klasterlarning rivojlanishiga to'sqinlik qiladigan yoki bilim oqimini cheklaydigan muvofiqlashtirish muammolari bilan bog'liq bozor muvaffaqiyatsizliklarini bartaraf etadi. Ruxsat etilgan yordam ochiq va umumiy infratuzilmaga investitsiyalarni yoki klasterlarning faoliyatini qo'llab-quvvatlashi mumkin, bunda operatsion yordam vaqtinchalik (10 yildan oshmasligi kerak) va ruxsat etilgan xarajatlarning maksimal 50% bilan cheklangan.

COSME dasturi: 2014 yildan 2020 yilgacha rejalashtirilgan 2,3 milliard yevro byudjeti bilan ishlaydigan COSME dasturi butun YI bo'ylab klasterlarning mukammalligini, xususan, klasterlarda ishtirok etuvchi Yevropa KO'Blari manfaati uchun rivojlantirishga qaratilgan. U klasterlar orqali Yevropa KO'Blari uchun yanada professional biznes xizmatlarini taqdim etish uchun klasterlarni boshqarish mukammalligini mustahkamlashni qo'llab-quvvatlaydi, bu esa Yevropada jahon darajasidagi klasterlarni rivojlantirishga yordam beradi.

Horizon 2020: Ushbu yirik tadqiqot va innovatsiyalarni moliyalashtirish dasturi "Yangi sanoat qiymat zanjirlari uchun klasterlar tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan loyihalar"ni (INNOSUP-1 tanlovi) qo'llab-quvvatlaydi. 2020 yilgacha KO'B guruhlari tomonidan amalga oshiriladigan qiymat zanjirlaridagi innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash uchun taxminan 130 million yevro ajratilgan bo'lib, bu mintaqalararo va sektorlararo hamkorlikni rag'batlantiradi va boshqa davlat yoki xususiy mablag'larni jalb qiladi.³

Germaniya

•Germaniya klaster siyosatining evolyutsiyasi (1990-yillarning o'rtalaridan boshlab): Germaniya klaster siyosati 1990-yillarning o'rtalaridan boshlab sezilarli evolyutsiyani boshdan kechirdi, dastlabki kontseptualizatsiyadan milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish umumiy maqsadi bilan yuqori professional yondashuvga o'tdi. Germaniya klaster tashabbuslari va tarmoqlari hozirda dunyodagi eng kuchli ishtirokchilar qatoriga kiradi.⁴

•Federal hukumat va yer hukumatlarining roli:

³ www.cluster-analysis.org, <https://www.cluster-analysis.org/downloads/smart-guide-to-cluster-policy>

⁴ Cluster Policy in Germany: Clusterportal BW, <https://www.clusterportal-bw.de/en/cluster-policy/cluster-policy-in-germany/>

o **Milliy daraja:** Federal iqtisodiyot va iqlimni himoya qilish vazirligi va Federal ta'lim va tadqiqot vazirligi milliy darajada klasterlarni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlovchi asosiy ishtirokchilardir. E'tiborga molik dasturlar qatoriga quyidagilar kiradi:

▪ **"go-cluster" dasturi**, u klasterlarni boshqarishni yaxshilash, Germaniya klasterlarini yuqori samarali xalqaro tuzilmalarga aylantirish va yangi yechimlar uchun moliyalashtirishni ta'minlashga qaratilgan.

▪ Federal ta'lim va tadqiqot vazirligi (BMBF) tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan **"Clusters4Future" (Zukunftscluster-Initiative)** tashabbusi Germaniya bo'ylab kuchli tadqiqot salohiyatiga ega mintaqalarga qaratilgan bo'lib, bilim va texnologiyalarni uzatishning yangi va dadil usullarini rivojlantirish va mintaqaviy innovatsion tarmoqlarning keyingi avlodini yaratishga qaratilgan.

▪ Shuningdek, BMBF tomonidan tashkil etilgan **"Spitzencluster-Wettbewerb" (Yetakchi klasterlar tanlovi)** o'z innovatsion va qiymat zanjirlari va mintaqalaridagi asosiy hamkorlarni muvaffaqiyatli birlashtirgan klasterlarni tan oladi va moliyalashtiradi, ularga xalqaro yetakchi guruhlarda uzoq muddatli pozitsiyalarni egallashga yordam beradi.

o **Federal yerlar darajasi:** Germaniyaning federal tuzilmasini hisobga olgan holda, 16 ta alohida yer hukumati o'zlarining noyob mintaqaviy kuchli tomonlariga moslashtirilgan klaster siyosati choralarini amalga oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Bu choralar ko'pincha klasterlarni boshqarish tashkilotlariga moliyaviy yordam, innovatsion loyihalarni moliyalashtirish, o'quv tadbirlari va jamoatchilik bilan aloqalar bo'yicha qo'shma sa'y-harakatlarni o'z ichiga oladi. Misollar qatoriga Baden-Vyurtembergda tizimli qo'llab-quvvatlash va shaffoflik tashabbuslari, Bavariyaning tarmoqlarni shakllantirishga e'tibori va Berlin va Brandenburgning qo'shma innovatsion strategiyasi kiradi.⁵

o **Qo'shma axborot portali:** 2013 yilda Federal iqtisodiyot va texnologiyalar vazirligi va Federal ta'lim va tadqiqot vazirligi tomonidan tashkil etilgan "Cluster Platform Germany" markaziy axborot portali bo'lib xizmat qiladi va klaster siyosati sohasida intensiv tajriba almashinuvini rag'batlantiradi.

•**Muvaffaqiyatli sanoat klasterlariga misollar:** Germaniya avtomobilsozlik, mashinasozlik va kimyo/farmatsevtika sanoati kabi sohalarda dunyoning yetakchi klasterlariga ega.⁶ E'tiborga molik misollar qatoriga

⁵ Cluster Policy - Clusterplattform Deutschland, <https://www.clusterplattform.de/CLUSTER/Navigation/EN/Cluster-Policy/cluster-policy.html>

⁶ BMW - A modern industrial policy - Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, <https://www.bmwk.de/Redaktion/EN/Dossier/modern-industry-policy.html>

mikroelektronikadagi "Kremniy Saksoniya", Shimoliy Bavariyadagi Medical Valley klasteri (jahon darajasidagi akademik va ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan) va aqlli texnologiyalardan foydalangan holda oziq-ovqat ishlab chiqarish jarayonlarida inqilob qiluvchi "It's OWL" yetakchi klasteri kiradi.⁷ Janubiy Germaniya, xususan, Shtutgart va Myunxen metropoliten hududlari aqlli ishlab chiqarish va Sanoat 4.0 tomonidan boshqariladigan yuqori darajadagi innovatsiyalarga ega bo'lgan ajoyib klasterlar bo'lib, mintaqaviy o'sish koalitsiyalari va yirik ilmiy-tadqiqotga yo'naltirilgan kompaniyalar tomonidan qo'llab-quvvatlanadi.⁸

Xulosa

Shunday qilib, bugungi kunda jahonda klaster siyosatining rivojlanishi tadbirkorlik faoliyati subyektlarining innovatsion faolligini oshirish usullaridan biri hisoblanadi. Klaster tarkibiga kirgach, mazkur subyekt klaster sharoitida faoliyat yuritish imkoniyatiga ega bo'ladi muayyan preferensiyalar berish, hamkorlar tarmog'ini kengaytirish, butlovchi buyumlarni xarid qilish va boshqalar. Shu bilan birga, bugungi kunda klasterlar qonunchilikda yetarli darajada mustahkamlanmagan huquqiy tartibga solish fragmentar xarakterga ega bo'lib, bu ularning salohiyatini tenglashtirishi, shuningdek mamlakatimiz innovatsion taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu munosabat bilan o'tkazilgan tadqiqot doirasida:

- 1) O'zbekiston qonunchiligida klasterni aniqlashning asosiy yondashuvlari aniqlangan;
- 2) klasterlarning belgilari shakllantirilgan va ochib berilgan;
- 3) klasterlarni unifikatsiyalashgan huquqiy tartibga solish va klaster siyosatini yaratish taklif etilgan;
- 4) ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarni tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlarga nuqtaviy o'zgartirishlar kiritish taklif etiladi klasterlarni tashkil etish va ularning faoliyat ko'rsatishi, shu jumladan rag'batlantirish

⁷ THE CLUSTER REPUBLIC - GTAI,
<https://www.gtai.de/resource/blob/64578/7d92641433b9fec6e486f8d71bae8ffc/download-markets-germany-2018-02-data.pdf>

⁸ Southern Germany's Innovation Clusters: Regional Growth Coalitions in the Knowledge Economy - LSE Research Online,
https://eprints.lse.ac.uk/126264/1/III_Working_Paper_148.pdf

sohasidagi munosabatlar ularning tashkil etilishi va faoliyat ko'rsatishi, shuningdek, ular ishtirokchilarining tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash. Yuqorida keltirilgan xulosa va takliflar sohadagi keyingi tadqiqotlar uchun asos bo'lishi mumkin: klasterlar, klaster siyosati, klasterlarni huquqiy tartibga solish va tadbirkorlik faoliyatining rag'batlantiruvchi huquqiy rejimlarini joriy etish.

Foydalanilgan adabiyotlar va manbalar:

1. Groff, S. P., & Rau, S. (2019). China's city clusters: Pioneering future mega-urban governance. *American Affairs*, III(2).
2. Мохов, А. А., Балашов, А. Е., Шевченко, О. А., Яворский, А. Н. (2018). Инновационные кластеры: доктрина, законодательство, практика.
3. [www.cluster-analysis.org https://www.cluster-analysis.org/downloads/smart-guide-to-cluster-policy](https://www.cluster-analysis.org/downloads/smart-guide-to-cluster-policy)
4. Cluster Policy in Germany: Clusterportal BW, <https://www.clusterportal-bw.de/en/cluster-policy/cluster-policy-in-germany/>
5. Cluster Policy - Clusterplattform Deutschland, <https://www.clusterplattform.de/CLUSTER/Navigation/EN/Cluster-Policy/cluster-policy.html>
6. BMW - A modern industrial policy - Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, <https://www.bmwk.de/Redaktion/EN/Dossier/modern-industry-policy.html>
7. THE CLUSTER REPUBLIC - GTAI, <https://www.gtai.de/resource/blob/64578/7d92641433b9fec6e486f8d71bae8ffc/download-markets-germany-2018-02-data.pdf>
8. Southern Germany's Innovation Clusters: Regional Growth Coalitions in the Knowledge Economy - LSE Research Online, https://eprints.lse.ac.uk/126264/1/III_Working_Paper_148.pdf